

VOORSTELLINGEN

Hugo Koolschijn

Voorstellingen

LEVENSBERICHTEN VAN
EEN TONEELSPeler

2019
DE BEZIGE BIJ
AMSTERDAM

Copyright © 2019 Hugo Koolschijn
Omslagontwerp Moker Ontwerp
Foto auteur Stephan Vanfleteren
Vormgeving binnenwerk Perfect Service, Schoonhoven
Druk Bariet Ten Brink, Meppel

ISBN 978 94 031 4810 6

NUR 301

debezigebij.nl

Een kind te zijn is triest zijn en ontgoocheld.
Wanneer wij ons vervelen,
zegt men dat wij moeten spelen
en wij weten niet wat spelen is.

Als de padvindersfluit,
waarvan gezegd is
dat hij echt is,
die is beloofd en daarom gevraagd,
eindelijk is gegeven,
wordt hij afgenomen
om het geluid.

Wij weten ook wel dat het maar één toon is,
zo hard, zo koud,
door geen manier van blazen te vermurwen.

Maar wij zoeken muziek
En blazen, hoewel het haast pijn doet.
Wij wachten tegen beter weten
Op een melodie, die komen moet,
zo maar vanzelf
licht en zwevend.

‘Enfance’ – L. Th. Lehmann

I

JONGE JAREN

Nu kan ik mijn voet nog uit het te hete bad trekken, wist ik als zevenjarige maar als ik onbekeerd sterf zal ik van eeuwigheid tot eeuwigheid in een brandende hel blijven kermen. En aan onbekeerd sterven kon je niets doen. Geen gebed, geen kerkgang zou je baten. Mijn leven zou alleen maar een korte aanloop zijn geweest naar een nooit eindigende, gruwelijke marteling. Toch nam naar de kerk gaan en bidden de kans om aan deze verschrikking te ontkomen niet weg en de kerk kon alleen dominee Ponjaard zijn. Al het overige was de rechtstreekse weg naar de hel. Niet voor niets had de dominee de Hervormde Kerk verlaten en zijn eigen geloofsgemeenschap gevormd.

Wat je daar moest horen was erg, dat je eeuwige verworpenheid een gerechte straf was, dat als je waarachtig zou geloven God dat in een persoonlijke boodschap zou openbaren. Dan was je gered, maar die kans was zeer klein. Wie wel en niet gered werd stond ook al van eeuwigheid tot eeuwigheid vast. Weinigen waren uitverkoren. Misschien was het anders geweest als deze boodschap alleen uit de mond van de oude man met zijn grijze baard op de kansel had geklonken, maar het vonnis werd nog harder uitgesproken door mijn vader, de man

die elke dag thuiskwam en een slippendrager was van Ponjaard.

Ooit had Ponjaard op woensdagavonden aan catechisatie gedaan, godsdienstonderwijs voor jongeren, maar zijn woorden waren zo indringend dat meegekomen ouders bleven luisteren. De catechisatie veranderde in een korte dienst voor in het zwart gehulde ouderen en werd besloten met een soort overhoring in Bijbelkennis van hun kinderen. Dat duurde maar een paar spannende minuten.

Mijn vader trad op als voorzanger in de plaatsen waar psalmgezing niet door een orgel begeleid kon worden – voornamelijk op de Veluwe – verder als collectant en als chauffeur van Ponjaard. Al vanaf zijn jeugd was Ponjaard zijn maatstaf. Zelfs op vakanties naar het buitenland vervoerde hij de dominee. Ook selecteerde hij de kinderen die overhoord moesten worden op de woensdagavond. Wij moesten aan de beurt komen en een goed figuur slaan. Het was voor zijn behoud ook nodig dat hij ons naar behoren had klaargestoomd.

Wetend dat ik mijn kennis moest laten toetsen, kon ik de eerste keer dat me dit zou gebeuren al een week niet slapen. Toen het moment was aangebroken en ik moest opstaan te midden van de zwartekousendragers met hun nieuwsgierige blikken en met de woedend fonkelende ogen van mijn vader op me gevestigd, kon ik nauwelijks een woord uitbrengen.

‘Je stelt me teleur,’ klonk het van de kansel.

Voor mijn vader was dat een onverdraaglijk gezichtsverlies. Zich in de onheilspellende driftkrampen wrin-

gend die wij van hem gewend waren, beende hij naar zijn auto, laadde zijn zoons, zijn vrouw en zijn moeder in en reed in een tomeloze vaart van het kerkgebouw in het centrum naar ons huis aan de rand van de stad. Later zouden de broers opgewonden zeggen: 'We gingen op twee wielen door de bocht!'

'Jan! Jan!' riep oma, tussen de jongens heen en weer gekegeld op de achterbank.

Te vrezen viel dat mijn moeder niet veel anders deed bij de afstraffing die binnenshuis zou volgen. Om die te ondergaan werd ik uit de auto gesleurd, bij mijn oor gegrepen en door die greep gedwongen om gebukt als een oud mannetje de straat over te steken.

*

In de zomer van 1973 werd Ramses veertig. 'Ik vind het wel het een en ander,' zei hij.

Ik was snel gewend geraakt aan zijn voorkeur voor vage aanduidingen. Hij legde zich niet graag vast. Een al te concrete mededeling zou weleens tot een ongewenst gesprek kunnen voeren. Had hij zich toch tot een duidelijke uitspraak laten verleiden, dan haastte hij zich om er na een diepzinnige pauze aan toe te voegen dat het 'eventueel ook een totaal andere kant op zou kunnen gaan'. Afspraken maken was niet eenvoudig. Met 'ik hou het nog even open' of 'ik laat het nog even op me afkomen' hield hij het voorstel van de ander aan.

Een paar maanden ervoor kwam ik na een repetitie naast hem aan de bar te zitten. Ik vertelde over het

toneelgezelschap van regisseur Erik Vos, waar ik enthousiast begonnen was aan mijn acteursbestaan maar nu weg wilde vanwege aanvaringen met een oudere, geroutineerde collega, die zich al op de eerste repetitiedagen bij improvisatieopdrachten met weerzin van me had afgewend. Ramses ging daar niet op in, maar sprak lovend over Erik Vos en diens initiatieven. Toen ik mijn liefde voor het chanson ter sprake bracht en vertelde dat ik Simon Carmiggelt, die me een dienst bewezen had, een plaat wilde geven van de inmiddels zestig jaar oude Charles Trenet, gleed Ramses van de barkruk en verdween. Hij kende de columnist, die zo bereidwillig was geweest om in de krant te vermelden dat Maria en ik onze poes kwijt waren. Raadselachtig snel kwam hij terug, uit zijn huis had hij een oude grammfoonplaat gehaald: 'Dit zijn de klanken die hij wil horen!'

Thuis luisterde ik naar de plaat. Tussen oorverdovend gekras en getik hoorde ik Trenet vrolijk zingen:

'On est heureux Nationale Sept, on est heureux
Nationale ... Sept!'

*

Ponjaard zat op doktersadvies in Merano. Zijn gezondheid ging hard achteruit. Daar moesten we naartoe, om een of andere reden via de Côte d'Azur. Misschien was daar een zakelijke afspraak, waardoor de reis gedeclareerd kon worden, misschien wilde mijn vader zich daar in de zon begeven, zoals hij graag deed om gebronsd te

rug te komen, of was hij nieuwsgierig naar verboden ge-
neugten. We zouden in Menton verblijven in een door
Hollanders gerund hotel. Op advies van kennissen werd
onderweg eerst gelogeed in de omgeving van Troyes en
de tweede dag in Orange, reserveringen waren gemaakt.

Het viel niet mee. Ook in april was het allemachtig
druk op de weg. Internationaal, regionaal en lokaal ver-
keer maakte gebruik van de Route Nationale. Eerst N19
en dan Nationale Sept.

Zoals altijd beheerst door de angst te veel geld te moe-
ten uitgeven, geen onderdak meer te kunnen vinden en
wie weet te laat te komen om Ponjaard nog levend te
zien, maakte mijn vader van de reis een beproeving.

Sukkelende vooroorlogse auto's met boeren aan het
stuur en langzame vrachtwagens maakten snelle voort-
gang voortdurend onmogelijk.

Soms werd er 'slakkengang' geroepen, 'we halen het
nooit' en 'we doen dit nooit meer!', maar de slingerende
bochten en onoverzichtelijke heuvels maakten de twee-
baansweg te gevaarlijk om te kunnen 'scheuren' zoals
jongens dat noemden. Het steeds weer moeten inhou-
den wekte bij mijn vader verschrikkelijke ergernis. Zijn
woede koelend op het gaspedaal riskeerde hij keer op
keer een frontale botsing als de slee weer loeiend pro-
beerde te passeren. Zeer gevaarlijk waren de hooiwa-
gens, die uitdagend traag rijdend de weg in beslag na-
men. Ademloos meerrijdend zag ik ze al lang van tevoren
opdoemen. De ervaring leerde dat ze na een paar kilo-
meter een zijweg insloegen, maar daar kon mijn vader
natuurlijk niet op wachten. Tierend als een uitzinnige

Louis de Funès in een lachfilm bleef hij steeds weer ver-geefs naar links sturen om dan weer snel achter het hooi te duiken. Hoe kon mijn vader dat riskeren, wetend wat na een vermorzelend ongeluk hem en zijn gezin voor eeuwig te wachten stond? Geloofde hij dat wel echt? En als hij dat echt geloofde, door welke duivel liet hij zich dan nu opjagen?

Hij die zich ooit in zijn vinger sneed en als een dolle door het huis rende: 'Ik bloed dood! Ik bloed dood.'

De dood van Ponjaard maakte een eind aan de kerkgang.

'Oude schrijvers' werden de theologen genoemd wier werken gelezen mochten worden, omdat ze niet afweken van de leer van onze dominee. Ze waren anti-quarisch verkrijgbaar op een adres in Dordrecht. Er werd nu thuis naar de bandrecorder geluisterd met de honderden preken die de laatste jaren van Ponjaard waren geregistreerd. Om nog meer stichtelijke lectuur te verzamelen reed mijn vader met Frits en mij naar Dordrecht.

Waarom had hij altijd haast? Het ongeluk liep goed af, al beweerde een boze tong dat de chauffeur van de Amerikaanse slee had willen 'tripleren' op de driebaansnelweg zonder middenberm vlak voor Rotterdam.

*

Nadat ik mijn vertrek bij Erik Vos had aangekondigd, solliciteerde ik met succes bij Ton Lutz. Ik vond zijn voorstellingen mooi en zijn lessen op de toneelschool

waren me goed bevallen. Hij had flair en humor.

Zijn ‘repertoiregezelschap’, het gezelschap reisde door het land, bediende schouwburgen in alle provincies, maar kantoor en repetities waren in Amsterdam. Ik hoefde niet meer naar Den Haag te reizen, het repetitielokaal was op loopafstand van mijn huis.

Onderweg passeerde je het café waar Ramses heerste.

Het was eind juli. Maria was nog in Griekenland. Zij en ik bewoonden een zeer kleine etage, driehoog op een van de wallen, tegenover een ziekenhuis. Alleen zijn was onwennig. Ik voelde me stuurloos en vrij tegelijk. Ik was tevreden omdat ik een grote rol te spelen kreeg. Op weg naar huis stapte ik het café binnen. Ramses was er, ver-fomfaaid er dan drie maanden daarvoor. Na één glas wijn begon ik me al ongemakkelijk te voelen. Ik dronk niet echt, moest de volgende dag repeteren en wilde daarvoor nog gaan zwemmen.

‘Waar?’ vroeg Ramses voor ik het café verliet. Het zwembad was op de Heiligeweg.

De volgende ochtend trok ik een paar baantjes. Toen ik van plan was om me weer op de kant te hijsen, zag ik Ramses wankelend binnenkomen. Ik groette hem met een veel te joviale armzwaai, alsof we elkaar al jaren kenden. Hij reageerde niet en liep terug. Beschaamd zwom ik door. Ik kreeg het koud van zwemmen en kon er ook niets van.

Gelukkig verscheen Ramses weer, in een zwembroek, liep naar de rand van het bassin en wierp zich met een perfecte gestrekte duik in het water. Hij zwom een paar slagen en klom weer op het droge. Ik onthield welk

kleedhokje hij binnen was gegaan en vroeg daar zonder het gordijn te openen of we elkaar bij de koffie op de hoek konden ontmoeten, waar ook de kapper was.

Ik had gehoord dat Ramses eronder leed dat hij een legende geworden was. Dat lijden was niet te zien, maar de legende wel. Niet alleen het zwembadpersoneel staarde met open mond naar de lange gestalte, ook zijn uiteindelijke verschijning bij de koffie werd ademloos bekeken. Hij had in het kleedhokje teksten zitten schrijven en was niet meer in het water gegaan met dat kokette zwembroekje dat hij had gehoord.

‘Dan nog liever helemaal naakt, begrijp je?’ Iets eten wilde hij in geen geval. ‘Ik moet er niet aan denken.’

Hij was ‘out of his mind’. Dat begreep ik niet erg. Hij rookte aan één stuk door, steeds opnieuw naar ‘een vorm van vuur’ zoekend, in de linkerbroekzak, dan weer in de rechter en weer terug naar de linker. Zijn blik dwaalde en zijn mond was onrustig. Ik moest naar de repetitie, die zou vandaag niet lang duren. Hij wilde graag mijn huis even zien.

Via de zolderverdieping, waar onze bovenbuurman Thomas zich oefende in het schilderen van portretten, kwamen we op het platte dak. Thomas was met vakantie, een vriendin met een Amerikaanse geliefde maakte gebruik van zijn zolder.

Toen ik terugkwam van de repetitie verwachtte ik dat Ramses allang vertrokken zou zijn, maar op de trap kwam ik de Amerikaanse jongen tegen. Zijn vriendin had hem gezegd dat er iemand was... nou ja! ‘He must be famous!’